

LES DIRECTRIUS DEL PLA DIRECTOR ENVERS LA RESTAURACIÓ I L'ADEQUACIÓ CULTURAL DE LES ESGLÉSIES

ALFRED PASTOR I MONGRELL

INTRODUCCIÓ

Indubtablement ens trobem davant del conjunt d'esglésies del més alt valor històric i artístic de la Catalunya de l'alta edat mitjana. N'és una prova el fet que hagi estat declarat monument ja l'any 1931. És d'una absoluta singularitat tipològica i el seu interès rau no solament en el resultat volumètric i espacial, sinó en els elements mobles que complementen l'arquitectura. Aquesta riquesa es deu, segurament, a l'especial delicadesa amb què es va anar teixint el creixement dels edificis, a la saviesa amb què varen tramar-se les diferents fases constructives, sense descuidar, però, el que ha restat ocult, oblidat i perdut i que ara volem deixar palès, recordat i recuperat.

Per començar, es tracta d'un conjunt d'antigues esglésies corresponents a una antiga seu episcopal, la d'Ègara, avui desapareguda. Aquest conjunt està format per tres esglésies, formalització corresponent a diòcesis capitalines de la qual queden exemples només en alguns indrets de Catalunya i d'Europa. En el cas que ens ocupa, la raó de la pervivència d'aquesta tipologia es deu, segons diuen els que en saben, d'història, a la pèrdua de la condició d'episcopal de la seu d'Ègara. Les perspectives del conjunt, en el cas de continuïtat en aquella condició perduda, haurien estat, de ben segur, la de la seva modificació radical, la de la seva conversió en una sola església monumental, en una catedral. Hem d'agrair a aquest fet que avui puguem gaudir d'un conjunt excepcional.

De les tres esglésies, la de Sant Pere és la de dimensions més grans, com grans són els dubtes que suscita l'evolució de l'edifici i que esperem que ens desvetllin l'arqueologia i l'estudi dels seus absis. L'església de Santa Maria, encara que en l'actualitat sigui de dimensions més petites, és palès que era la més gran, la més important, com ho demostra l'extensió del mosaic i com ho estan corroborant

les primeres cales arqueològiques que s'han fet a l'interior de la rectoria. De totes tres, la més petita i també la menys alterada és l'església de Sant Miquel.

No m'estendré en cronologies ni en anàlisis arqueològiques, que no és el meu tema i que ja ha estat tractat a bastament pels companys que m'han precedit. El que faré serà una avaluació des de l'arquitectura: personalment crec trobar-me davant el treball professional més complex i passionant de la meua ja llarga vida en el camp de la restauració. Vull deixar clar, però, que no ho dic perquè els projectes de restauració hagin de ser especialment complicats, sinó perquè, en la meua opinió, el procés de desenvolupament de les tasques del Pla Director exigirà de tots nosaltres un esforç extraordinari de sincronització de tasques, de planificació, de coordinació de treballs i de coneixement i manipulació de moltes i distintes dades. El resultat no ha de ser la juxtaposició d'innombrables actuacions diferents, sinó la síntesi i la unitat de criteri que ens conduirà a un resultat homogeni, coherent i unitari.

Perquè als professionals que hem col·laborat en la redacció del Pla Director ens ha pertocat esbrinar què calia al conjunt de les esglésies per tal de conèixer la seva història escrita, la història oculta sota terra, la història a la vista i la imaginada que es deriva de la interpretació. Ens hem obligat a analitzar quins problemes té el conjunt a tots els nivells, des de la notícia o desconeixement que es té de l'existència del conjunt de les esglésies a Catalunya, fins a l'estat físic dels edificis. Ens hem preocupat de cercar solucions a tots i cadascun dels inconvenients trobats, resposta a les qüestions no resoltes i sortides per a resoldre conflictes de tota mena. Exhibir, recordar, recuperar tot allò que ens sigui possible.

Per a arribar a port hem necessitat un equip compost per experts en diferents disciplines. Alguns d'ells ja ens han precedit i ara, als arquitectes, ens toca parlar del que sabem, amb una petita dosi de seguretat: d'arquitectura, de la restauració dels edificis i del seu entorn, de la seva adequació per a la visita, és a dir, de l'adaptació dels edificis a l'exhibició i explicació del que són i han estat i del que contenen.

Ho fem a partir de l'anàlisi de l'estat actual i de l'exposició de les propostes. D'altres temes, com la periodicitat de l'ús de cadascuna de les esglésies i el repartiment de les despeses del conjunt de les actuacions, han estat resolts pels polítics mitjançant pactes, que resten escrits en un conveni entre les parts.

L'ESTAT DE LES ESGLÉSIES

Podem afirmar que la patologia dels edificis, pel que fa a la construcció, és irrellevant. Per tant, ens permetem de dir, afortunadament, que el seu estat és bo i que no corren cap perill.

Els arquitectes que ens han precedit varen fer la seva tasca, uns moguts per l'afany de retrobar formes primigènies i altres empesos per necessitats més immediates. Ja s'ha parlat anteriorment de la història particular de la restauració de les esglésies i no hi insistirem. Només esmentem que les actuacions anteriors ens han simplificat, potser, la tasca. Gràcies, per tant, a Josep Puig i Cadafalch, a Villar, a Jeroni Martorell, a Jordi Ambrós.

Nosaltres ens hem hagut de preocupar momentàniament de qüestions més «domèstiques», diguem-ho així: desfer afegits inconvenients a l'església de Sant Pere, obrir una esclatxa a la tanca per tal de tenir una visió una mica més completa dels absis, encara que respectant la qualitat de clausura del conjunt, arranjar les reparacions desafortunades de la teulada. Aquest projecte ja ha estat redactat i ara està en tràmit d'adjudicació.

Resta molta feina per fer, com ara comprovar l'estabilitat del porxo de l'església de Santa Maria, veure quina és la causa de les esquerdes, de la presència de tibants i l'origen de les humitats de l'església i la cripta de Sant Miquel especialment, sense oblidar els altres edificis. Resta projectar la museografia, que ha de permetre ensenyar i entendre els valuosos «complements» artístics que posseeix el conjunt eclesial. Resta adequar les instal·lacions, no solament perquè la museografia i els edificis tinguin el suport d'una il·luminació adient, sinó perquè els objectes exhibits tinguin la seguretat i les condicions ambientals de conservació que es mereixen. Resta preparar la rectoria per a l'acolliment de visitants i les activitats parroquials. Resta la redacció del projecte de l'edifici nou que ha de servir de museu del conjunt, de la passera que ha de comunicar aquest edifici amb el conjunt monumental i de l'ordenació de l'entorn més immediat a les esglésies que ja ens ha explicat en Pere Riera. Restarà l'execució del pla especial que preveu la modificació del vial de Rigol i Romaguera, que permetrà l'existència de nous punts de vista dels absis de Sant Pere. Però aquesta és una qüestió que no hem de resoldre nosaltres; ultrapassa els límits del Pla Director.

Explicaré ara les directrius que ens han de guiar en l'elaboració d'aquests treballs i que es varen definir en el document esmentat.

DIRECTRIUS GENERALS PER A LA REDACCIÓ DELS PROJECTES DE RESTAURACIÓ DE LES ESGLÉSIES

L'objecte de les actuacions previstes en el Pla Director és l'adequació del conjunt a la visita amb tots els vessants inherents, és a dir, el seu coneixement científic i la divulgació d'aquest coneixement, des de la descoberta, interpretació i publicació de la seva història, passant per la seva restauració i la construcció del nou museu i de la passera i acabant per la implantació de mesures de divulga-

ció i d'accessibilitat del conjunt a nivell nacional, amb la voluntat expressa de donar a conèixer i fer entenedor el conjunt de les esglésies, la seva arquitectura, la seva història, l'evolució dels edificis i el context històric que l'explica.

Les restauracions en concret no han de prioritzar una època o un estil determinats. Per contra, valoraran especialment l'evolució ininterrompuda de les construccions.

Davant la realitat que el coneixement del conjunt encara és incomplet, el Pla Director ordena les intervencions i col·loca en primer lloc les excavacions arqueològiques, encara que preveu una certa simultaneïtat amb altres treballs. Aquests es caracteritzen, en el cas de les restauracions arquitectòniques, per estar recolzats en excavacions prèvies i excavacions simultànies. Aquesta ordenació dels treballs ha de permetre la correcció científica i ha de comportar la flexibilitat en els plantejaments, perquè caldrà absorbir les novetats quan es produeixen i si ho estimen convenient l'equip i les comissions que ens supervisen.

L'estudi arqueològic ha d'estendre's als edificis excavats i les estructures anteriorment descobertes i, en algun cas, als espais ja reinterpretats, per tal de contrastar-les amb les més recents i garantir la correcció històrica. Aquesta revisió pot originar restauracions d'una altra mena.

Els elements mobles propis del conjunt seran reordenats i exposats allà mateix, excepte en els casos en què el seu estat o les condicions finals d'exhibició o la seva correcta contextualització i comprensió no siguin les idònies. En aquest supòsit serien traslladats al museu nou.

El mètode per a dur endavant els diferents projectes serà el de la participació en tots ells de tots els professionals que han intervingut en la redacció del Pla Director, per a garantir d'aquesta manera el treball pluridisciplinari i, per tant, garantir la connexió de les aportacions dels coneixements de les diferents branques del saber que intervenen en la restauració.

Dit això, passem a explicar les propostes concretes.

PROPOSTES

Usos

Es construirà un nou equipament museístic al solar del carrer de Salmeron, com ja s'ha anunciat. La seva capacitat serà la convenient per a rebre la gent que s'estimi que pot arribar al conjunt per visitar-lo, amb la corresponent previsió d'aparcament i serveis complementaris. Així mateix, tindrà els espais que convingui al discurs museogràfic i museològic que necessiten les esglésies, que no disposen de prou recursos per a explicar la seva pròpia història i que restaran ob-

jectes museològic per elles mateixes, sense desposseir-les per complet del seu ús religiós. Aquest es concentrarà, com ja succeeix ara mateix, a l'església de Sant Pere, que actua i actuarà de parroquial. Sant Miquel i Santa Maria es destinen en el Pla Director a la visita, sense que això impedeixi que es puguin dedicar puntualment a actes religiosos.

L'edifici de la rectoria, les excavacions del qual ara comencen, tindrà el seu destí pendent del resultat, de la importància de les descobertes que proporcioni la recerca. En funció d'aquesta es destinarà la planta baixa a la recepció de visitants, el primer pis a l'atenció dels visitants i la resta de l'edifici, o a utilitats complementàries o a serveis parroquials i residència del senyor rector.

Tot l'espai entre els diferents edificis serà per a la visita i contemplació de les esglésies i no s'admetran interferències d'activitats que ho impedeixin.

La resta de qüestions, les que afecten a l'entorn de les esglésies a l'exterior del conjunt i als circuits de visita ja han estat explicades i no ens reiterarem.

ESTRUCTURES

Des dels projectes específics de restauració s'assoliran les reparacions estructurals estrictament necessàries i sempre amb l'anàlisi prèvia de causes i efectes i amb l'assessorament d'especialistes. Per tant, aquestes reparacions, a més de no ser lesives per a l'estabilitat, tampoc no ho han de ser per a l'aspecte dels edificis.

Es controlaran i s'obviaran els problemes estructurals i de tota índole que es derivin de la presència d'humitats al subsòl.

ARQUITECTURA

A l'església de Sant Pere, la capçalera ha estat deformada, ocultada en part per la construcció d'unes dependències, cap als anys 1950 o 1960. Per a corregir-ho, s'ha redactat un projecte que, a més, preveu l'arranjament de la teulada, la part de la mateixa capçalera. Aquesta obra permetrà recuperar l'absis original, sense perdre l'accés a la teulada, tornar a reconèixer les absidioles i la sagristia per procediments arqueològics i reordenar-la. També se suprimiran els contraforts afegits, es repararà la teulada de l'espadanya de capçalera, es repararà l'esquerda a la plaça del Rector Homs i es farà transparent un bocí de l'actual tanca al carreró de Rigol i Romaguera, fins que l'obertura definitiva del vial permeti una actuació més completa.

A Sant Miquel, caldrà posar en valor les restes de l'antic porxo que l'envoltava, per a poder entendre'n l'evolució, com també les tombes existents a les façanes sud i oest. Caldria sospesar l'eficàcia del tibant de façana abans esmentat i dels contraforts bastits per Puig i Cadafalch. Mitjançant l'excavació arqueolò-

gica i els mitjans moderns de què disposem, caldrà contrastar la correcció científica de la solució donada per Puig a la piscina baptismal, la finestra i el presbiteri. La seva modificació o conservació dependran del resultat de la recerca i de la consideració que ens mereix la restauració ideada per l'insigne arquitecte, arqueòleg i polític català. En tot cas, el coneixement de la veritat històrica sempre serà un bé per a la ciència.

Encara que sigui una decisió revisable, ens hem proposat recuperar les dues portes cegades com a accés a l'església, a costa de suprimir l'actual.

A l'església de Santa Maria volem millorar la contemplació de les restes del baptisteri descobert al subsòl, ampliant l'obertura del terra. Amb tot, l'aspecte final de Santa Maria dependrà de la importància de les troballes que es derivin de les prospeccions arqueològiques pendents, que caldrà compatibilitzar amb la voluntat que no es perdin ni l'arquitectura ni la visita de l'edifici.

Així mateix, i com en el cas de Sant Pere i Sant Miquel, caldrà valorar la necessitat dels contraforts afegits i, si cal, substituir-los per elements que compleixin la mateixa funció, però que no dificultin o impossibilitin la visita externa.

INSTAL·LACIONS

Les instal·lacions han estat revisades i de l'anàlisi es conclou que cal plantejar-ne la racionalització, optimització i execució acurada, així com la seva adequació als requisits que imposen l'ús i la nova ordenació del conjunt dels edificis.

El projecte està en marxa i preveu la il·luminació interior i exterior, la museística, la monumental i la d'emergència, la substitució de les xarxes existents, tant elèctriques com d'aigua o de desguàs. Es vol dotar el conjunt d'instal·lacions de sistemes audiovisuals, de control de les condicions climàtiques, temperatura i humitat, de mesures de seguretat contra robatori, contra incendi i contra els llamps. En una paraula, es pretén dotar les esglésies del més moderns sistemes de protecció i de serveis, els que corresponen a la importància del conjunt monumental.

Totes les instal·lacions es faran d'acord amb la normativa vigent, però amb l'exigència autoimposada per nosaltres de la no-interferència dels seus components i aparells amb la contemplació del monument, sense que la il·luminació dels objectes prevalgui sobre la lectura dels espais arquitectònics.

FASES I COSTOS

El Pla Director preveu una inversió total de 1.110.000.000 de pessetes distribuïts en un període de cinc anys.

El cost de la inversió s'ha repartit de la manera següent:

30 % a càrrec de la Generalitat,

30 % a càrrec de la Diputació de Barcelona,

30 % per a aconseguir amb patrocini i, en cas de no trobar-ne, les institucions implicades es comprometen a repartir-se la totalitat d'aquest percentatge o la diferència,

10 % a càrrec de l'Ajuntament de Terrassa.

Els compromisos adquirits han quedat reflectits en un conveni signat per aquests ens, més l'Arquebisbat de Barcelona, que hi és en la seva qualitat de propietari del conjunt de les esglésies de Sant Pere.

En aquest moment s'estan realitzant una part de les excavacions arqueològiques, s'està en el tràmit d'adjudicació de les obres de les teulades de Sant Pere, s'està procedint a restaurar els béns mobles, s'estan redactant els projectes d'instal·lacions i el museogràfic, el de la passera i del museu nou.

La tasca està iniciada i resta per fer un tros ben bo del camí. Hi ha molt bones perspectives d'un final feliç: totes les institucions coincideixen en l'interès pel monument i tots els professionals ens entenem a la perfecció.

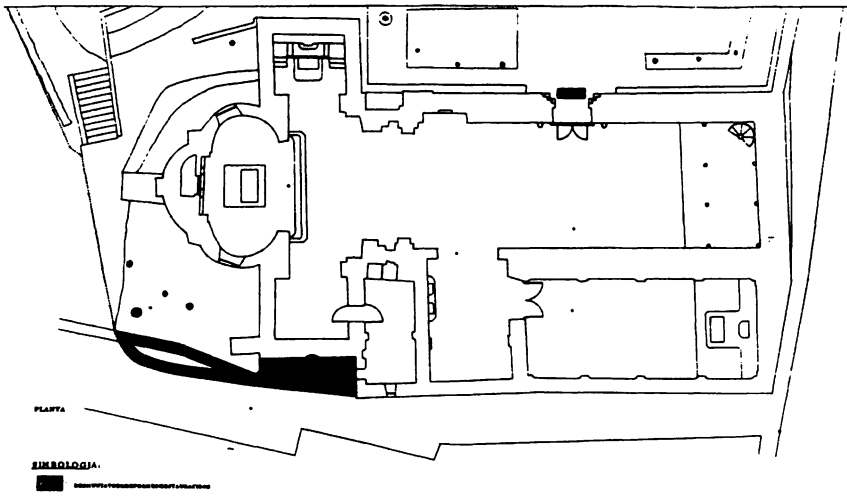

FIGURA 1. Sant Pere. Planta.

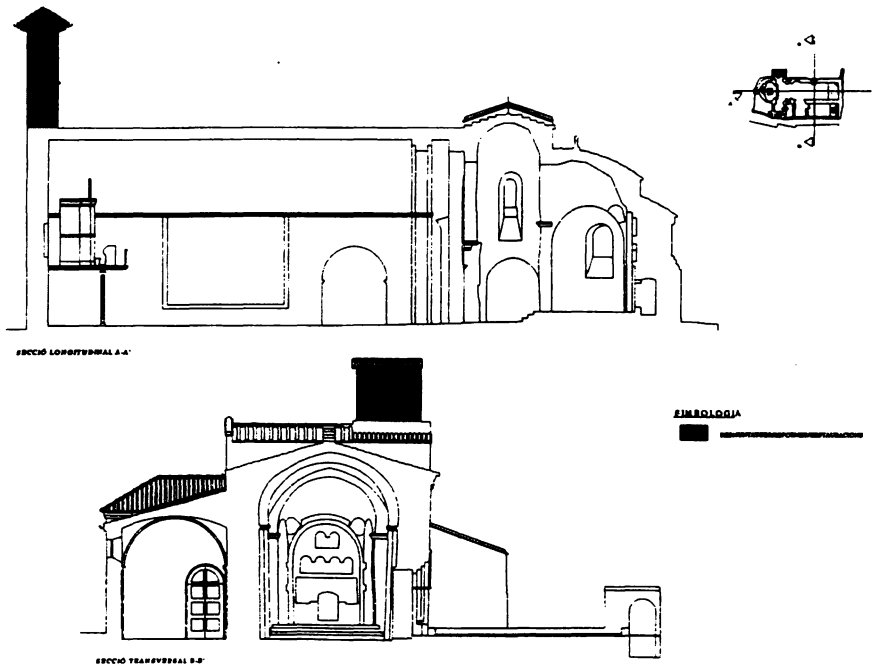

FIGURA 2. Sant Pere. Seccions.

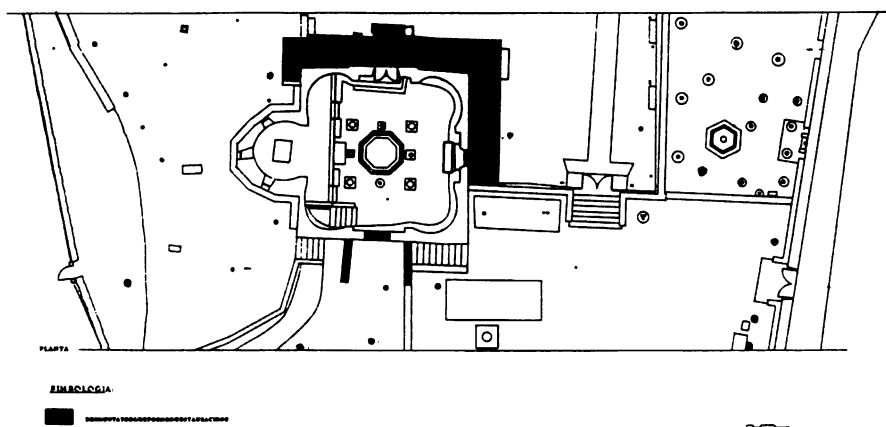

FIGURA 3. Sant Miquel. Planta.

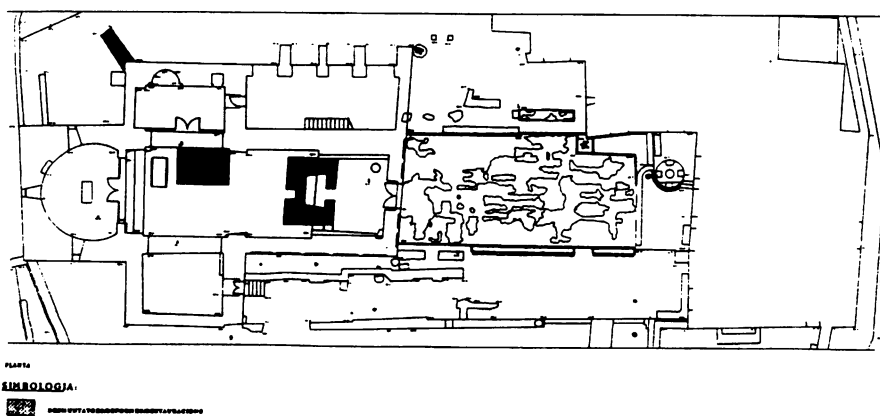

FIGURA 4. Santa Maria. Planta.

FONT: Pla Director del conjunt monumental de les esglésies de Sant Pere de Terrassa. Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat. Ajuntament de Terrassa. Pere Riera, arquitecte. Març de 1998.